

ONADA KUZATILADIGAN STRESSLI VAZIYATLARNING BOLA PSIXOLOGIYASIGA SALBIY TA'SIRI

Narziyeva Mashhura Mirzayevna

*Buxoro viloyati Jondor tumani 3-umumta'lim
maktabining amaliyotchi psixologi*

ANNOTATSIYA

Ona o'z farzandlarining hayotiga doimiy ta'sir ko'rsatadigan muhim shaxsdir. Shu sababli, onaning ota-onalikka qarama-qarshi munosabati va ota-onalikka bo'lgan stressi bolaning o'sishi va rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi va ular katta bo'lganidan keyin ham bolalarda ijtimoiy moslashuv muammolarini keltirib chiqaradigan kuchli omilga aylanadi. Boshqacha qilib aytganda, onaning ota-onalik munosabatiga qarab, bolaning muammoli xatti-harakati kamayishi yoki kuchayishi mumkin.

Kalit so'zlar: ona, farzand, ijtimoiy rivojlanish, munosabat, ijtimoiy ko'nikmalar

KIRISH

Ota-onalik stressi ota-onalar rolini bajarish jarayonida seziladigan stressni anglatadi. Farzand tarbiyasidagi yuk va mas'uliyat ortib borishi bilan onalar tomonidan his etilayotgan ota-onalik stressi kuchayib, bolalarga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Agar onaning ota-onalik stressi yuqori bo'lsa, u bolaning ehtiyojlariga befarq bo'lib, bolaga unchalik qiziqmaydi. Bundan tashqari, onaning ota-onalikdagi stressi uning farzandlari bilan o'zaro munosabatlariga salbiy ta'sir qiladi va bolalarning ijtimoiy rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Ijtimoiy ko'nikmalarga ega bo'lmagan bolalarda o'zini o'zi qadrlash, akademik ko'rsatkichlar, g'azab va jahldorlik, tengdoshlari bilan ijobiy munosabatlar o'rnatishda qiyinchiliklar mavjud bo'lishi mumkin.

Onaning ota-onalikka munosabati va ota-onalikka bo'lgan stress bilan bog'liq bo'lgan bolalarning muloqotchanligi - bu bolaning jamiyat a'zosi sifatida o'sib ulg'ayishi va rivojlanishi paytida boshqalar bilan o'zaro aloqada bo'lish orqali to'g'ri ijtimoiy hayot kechirish qobiliyatidir (Koreya erta bolalar ta'limi jamiyati, 1999). Bolalar onalari bilan eng yaqin munosabatda bo'lish va ular bilan eng ko'p vaqt o'tkazish orqali boshqalar bilan o'zaro muloqot qilish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy rivojlanish asoslarini o'rganadilar. Ona bolaning umumiy rivojlanishida mutlaq ishtirok etadigan va shaxsiyat rivojlanishi, ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga ta'sir qiluvchi muhim shaxsdir.

Ma'lumki, keyingi paytlarda ijtimoiy hayotimizda onalar stressidan aziyat chekuvchi va bu vaziyatning qurbonlari haqidagi hodisalar quloqqa chalinmoqda. Buning sababi turlicha, ya'ni, moliyaviy-iqtisodiy qiyinchiliklar yoki ota-onalik

bilimini puxta o'rganmaslik, mas'uliyatsizlik, turmush o'rtog'ining xiyonati, hayotiy tajribalarning yetarli emasligi bo'lishi mumkin.

Yuqoridagidek, onaning ota-onalikka munosabati va ota-onaning stressi bolaning ijtimoiy rivojlanishi bilan chambarchas bog'liqligini ko'rish mumkin. Shu bilan bog'liq bo'lgan tadqiqotlarni ko'rib chiqsak, onalarning ota-onalik munosabatlari va bolalarning ijtimoiy ko'nikmalari va onalarning ota-onalik stressining bolalarda muammoli xatti-harakatlarga ta'siri bo'yicha tadqiqotlarni ko'rish mumkin. Biroq O'zbekistonda onalarning ota-onalikka bo'lgan munosabati yoki ota-onalik stressi bo'yicha tadqiqotlar juda kam. Bundan tashqari, onalarning ota-onalik munosabatlari va ota-onalik stressi bilan bog'liq holda bolalarning ijtimoiyligini o'rganadigan tadqiqotlarni topish qiyin. Shu maqsadda tadqiqot ob'yektlari belgilandi.

Ota-onalarning stressi bolalar bilan kundalik hayotda takrorlanadigan qiyinchiliklar, onalar uchun hissiy qiyinchiliklar va og'irliklarni keltirib chiqaradigan, masalan, asabiylashish, jismoniy charchash, bezovtalik kabi ta'riflanadi. Bu onalarning farzandlarini tarbiyalashda ota-onalik xatti-harakatlari bilan bog'liq bo'lgan rivojlanish va his-tuyg'ularga ta'sir qilishini ko'rish mumkin. Ota-onalarning stressi - bu muayyan vaziyatda yuzaga keladigan va oila tizimiga qarshi turishning rivojlanish jarayonida ma'lum darajada kutilgan stressdir. Onalar o'z farzandlarini tarbiyalashi davomida ruhiy va jismoniy iztirobnii his qilishlari va bolalarda erkinlik yo'qligi sababli psixologik yukni his qilib yashashlari mumkin.

Ota-onalarning stressi ota-onalar va bolalar o'rtasidagi o'zaro ta'sir natijasida yuzaga keladigan kundalik stressdir, ammo bu stressning juda muhim sababi bo'lib, u bolaning xatti-harakati, ota-onalarning ruhiy salomatligi va oila faoliyatiga stressdan ko'ra aniq voqealar ko'proq ta'sir qiladi. Kichkina kundalik stresslarning to'planishi muayyan hodisalar tufayli yuzaga keladigan stressdan ko'ra shaxsning hissiy barqarorligiga ko'proq salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi sababli, kundalik stressdan ko'ra ota-onalarning stressiga ko'proq e'tibor berish kerak. Ma'lum bo'lishicha, bolalarni tarbiyalashda stress yuqori bo'lsa, ota-onalarning tarbiyaga bo'lgan qiziqishi, mehr-oqibati pasayib, ular o'z farzandlariga nisbatan salbiy va noto'g'ri tarbiyaviy xatti-harakatlarga kirishadilar. Ota-onalarning tarbiyalashdagi stressi ularning tarbiyaviy xulq-atvori bilan chambarchas bog'liq, shuning uchun ota-onalar ota-onalik stressini qanchalik ko'p boshdan kechirishsa, ular o'z farzandlariga nisbatan istalmagan ota-ona xatti-harakatlarini ko'paytiradilar, bu esa bolaning o'sishi va rivojlanishiga salbiy ta'sir qiladi.

Crnic va Greenberg (1990) stressni kundalik stress sifatida kontseptsiyalashtirib, uni oilaviy hayotdagi ota-ona va bola munosabatlarining tabiati sifatida ta'riflagan, bu yerda kundalik tartibdagi takrorlanuvchi hodisalar ota-onalarni bezovta qilish, qiyinchilik va g'azablanishga olib keladi, bu esa stress sifatida ishlaydi. Bu g'amxo'rlikka muhtoj bo'lgan yosh bolalari bo'lgan ota-onalarning stressini

tushunishda muhim tushuncha ekanligini aytdi. Ota-onalarning bunday kundalik stressi ota-onalarning ijtimoiy-iqtisodiy holatidan yoki ota-ona va bolaning o'zaro ta'siridan qat'iy nazar sodir bo'lishi mumkin va xavfli va xavfli bo'lmagan guruhlarda ham paydo bo'lishi mumkin, shuning uchun ota-onalarni tarbiyalash jarayonini tushunish muhimdir. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, "kundalik stress" tushunchasini ota-onalarning roliga nisbatan qo'llash mumkin. Kundalik hayotda bolalarga g'amxo'rlik qilish har kuni takrorlanadi va hayotda ota-onalarni muntazam, zerikish, asabiylashish kabi holatlarga olib keladigan ko'plab vaziyatlar mavjud. Bu ota-onaning stressini tashkil etuvchi muhim omil bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, ota-ona stressi oiladagi stressni tashkil etuvchi omil va onaning individual muammosi emas, balki bola tarbiyasi bilan chambarchas bog'liq va bolaning ijtimoiy rivojlanishiga emotsional rivojlanish va oilaning funksional rivojlanishi sezilarli ta'sir ko'rsatadigan muhim o'zgaruvchidir. Xususan, onalar uchun o'z ota-ona rolini bajarishda bolalarning bolalik va yoshlik davridagi ota-onalik stressini idrok etishi va tushunishi juda muhimdir. Onaning tarbiyalashdagi stressi nafaqat uning hayoti, balki bolaning rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan omil bo'lishi mumkin, bu uning ota-ona sifatidagi tajribasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin, shuning uchun onaning tarbiyalash stressiga katta e'tibor berish va ular bilan bog'liq omillar bo'yicha tadqiqotlar olib borish kerak.

Abidin (1995) tegishli tadqiqotlarga nazar tashlab, bolaning xususiyatlari, ota-onalarning xususiyatlari, hayotdagi turli hodisalar, ular atrofida sodir bo'layotgan voqealar va turli muhitlar ota-onalarning rolini ham zararli, ham foydali tomonlarini ta'minlashini aniqlagan va ta'sir qilishi aytilgan. Ota-onalarning bu stressi ota-onalarning xatti-harakatlariga ijtimoiy yordam, ota-onalarning malakasi, nikoh munosabatlari va jismoniy resurslar o'rtasidagi o'zaro ta'sir orqali ta'sir qiladi. Cogito (2015) ga ko'ra, ayollar o'zlarining eng muhim burchi - onalik ekanligini da'vo qilishadi. Onaning farzandlari oldidagi mas'uliyati cheksiz ekanligini hisobga olsak, mehnat va ijtimoiy hayotda ishtirok etishi kerak bo'lgan ayollar farzandlari uchun ko'p vaqt va fidoyiliklarini sarflayotganini ko'rish mumkin.

Shunday qilib, onaning bolalariga stressni bartaraf etish ta'siri uning otaonaga bo'lgan ijobiy munosabatiga ta'sir qiladi. Ota-onalari doimiy ijobiy munosabatdan foydalanadigan va rag'batlantiradigan bolalar o'zlarini hissiy tartibga solish uchun g'amxo'rlikka muhtoj mavjudotlar sifatida ko'rishadi va birgalikda hayotlarida salbiy his-tuyg'ularni emas, balki ijobiy his-tuyg'ularni ifodalash ehtimolini oshirish orqali barqaror his-tuyg'ularni boshdan kechiradilar.

Ushbu tadqiqotning maqsadi O'zbekistondagi onalarning shaxsiy xususiyatlariga ko'ra ota-onalikka bo'lgan munosabat va ota-onalik stressidagi farqlarni va bolalarning individual xususiyatlariga ko'ra ijtimoiy rivojlanishdagi farqni

o'rganish hamda onalarning ota-onalik munosabati o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilishdan iborat. Shu maqsadda quyidagi tadqiqot savollari belgilandi.

Tadqiqot savoli:1.Onalarning ota-onalik stressi va bolaning ijtimoiy rivojlanishining umumiy tendensiyasi qanday?

Tadqiqot savoli:2.Onaning shaxsiy xususiyatlariga ko'ra, ota-onalik munosabati va ota-onalikning stressida farq bormi?

Tadqiqot savoli:3.Bolalarning individual xususiyatlariga ko'ra ijtimoiy rivojlanishida farq bormi?

Tadqiqot ob'yektlari O'zbekistonning Xorazm viloyatida joylashgan 4ta bolalar bog'chasidagi 200 nafar tarbiyalanuvchi va ularning onalari edi. Ostberg (1998), Ostberg va Hagekull (1997) tadqiqotida Abidin (1990) tomonidan ishlab chiqilgan ota-onaning stressini o'lchash uchun ishlab chiqilgan. Ota-ona stressi indeksiga (PSI) asoslanib, faqat bola tarbiyasidagi stressni o'lchash uchun mo'ljallangan tadqiqotni ishlab chiqdilar. PSQ (Ota-onalik stressi so'rovi) anketasi Eun-Kyung Huh (2004) tomonidan moslashtirilgan va o'zlashtirilgan. Onalarning ota-onalik munosabatlarini o'rganish uchun Won-Young Li (1983) tomonidan moslashtirilgan Schaeferning MBRI (Onalar xulq-atvorini o'rganish vositasi) ishlatilgan. Yig'ilgan ma'lumotlar bo'yicha statistik tahlil SPSS 23.0 dasturi yordamida amalga oshirildi. Tadqiqot mavzusining umumiy tafsilotlarini bilish uchun chastota va foizlar olindi va o'lchov vositasining ishonchliligini tekshirish uchun Kronbax a koeffitsiyenti hisoblab chiqildi.

XULOSA

Biz onaning ota-onalik stressi va bolaning ijtimoiy rivojlanishi bo'yicha tavsiflovchi statistik ma'lumotlarni o'tkazdik va onaning ota-onalik stressi va bolaning ijtimoiy rivojlanishi o'rtasidagi farqni aniqlash uchun t-test va ANOVA tahlilini o'tkazdik. Pearson korrelyatsiya tahlili onaning ota-onalik stressi va bolaning ijtimoiy rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish uchun o'tkazildi.

Bu ota-onalarning stressini kamaytirishga yordam beradigan ota-onalarning ta'limi fan dasturini ishlab chiqish zarurligini va yosh bolalarning ijobiy ijtimoiy rivojlanishi uchun turli usullarni o'rganish zarurligini ko'rsatdi. Buning uchun ta'lim muassasalarida zamonaviy ota-onalar uchun farzand tarbiyasida foydalaniladigan o'quv qo'llanmalar, tavsiyalar, psixologik treninglar, chet el tajribasidan foydalangan holda darsliklar ishlab chiqishni ko'zda tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abidin.R.R. (1990). Parenting stress index /Short Form (PSI/SF): Charlottesville,V.A; Pediatric Psychology Pas.
2. Abidin.R.R., (1992). The Determinants of parenting behavior. The Journal of Clinical Child, 21(4), 401-412.
3. Ibodullayeva.D. (2022). Onalarning ota-onalik munosabati, ota-onalik stressi va bolaning ijtimoiy rivojlanishi o'rtasidagi munosabatlar tahlili: O'zbekiston

Respublikasi Xorazm viloyati misolida. Magistrlik dissertatsiyasi. Honam university.

4. Eunjin Kang, Ejin Li va Jeonglim Li (2016). Onaning ota-onalik xatti-harakati, ota-onaning stressi va madaniy infratuzilmadan foydalanish chastotasining bolalarning ijtimoiy ko'nikmalariga ta'siri. Koreyscha chaqaloqlar va bolalarni parvarish qilish jurnali 98. 29-49.
5. Kim Geum-son (2011). Ota-onalarning ota-onalikka bo'lgan munosabatining bolalarning ijtimoiy rivojlanishiga ta'siri: Cheongju hududidagi bolalar bog'chalariga qatnaydigan bolalarga qaratilgan. Cheongju universiteti magistrlik dissertatsiyasi.